

Сюй Лиша, аспірант.,

Львов. нац. ун-т имени Ивана Франко, Львов

ХУТОРСКАЯ ФИЛОСОФИЯ И ЕЕ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В МАЛОЙ ПРОЗЕ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛИША

В статье рассмотрены основные положения хуторской философии Пантелеймона Кулиша, обоснованные в цикле «Письма из хутора», и особенности её художественной трансформации в рассказах «О воре в селе Гаковницы», «Пивпивныка», «Кто такой хуторянин».

Ключевые слова: хуторская философия, Пантелеймон Кулиш, малая проза, хутор, хуторянин.

Xu Lisha, post-graduate,

Ivan Franko Lviv national university, Lviv

HAMLET PHILOSOPHY AND ART OF TRANSFORMATION IN SMALL PROSE OF PANTELEIMON KULISH

The article discusses certain standpoints of hamlet philosophy of Panteleimon Kulish, particularly in the cycle «Letters from the hamlet», and peculiarities of its artistic transformation in the story «about a thief in the village Hakivnytsi», «Pivpivnyka» and «Who is villager».

Key words: hamlet philosophy, Panteleimon Kulish, short story, hamlet, villager.

УДК 82.01/09

С. Бартиш, аспірант,

Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Тернопіль

ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ ЛІРИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ В ЕПОХУ ПРОСВІТНИЦТВА (на матеріалі збірки Крістіана Фелікса Вайсе «Пісні для дітей»)

У статті досліджуються початки цілеспрямованої дитячої лірики епохи Просвітництва у Німеччині з огляду на зміни у структурі бюргерської сім'ї. Особлива увага звертається на сприйняття і розуміння дитинства, які є характерними для цього періоду.

Ключові слова: дитинство, Крістіан Фелікс Вайсе, лірика для дітей, «Пісні для дітей», Просвітництво.

Виникнення просвітницької дитячої літератури у Німеччині у XVIII столітті пояснюється різними факторами, які взаємодіють один з одним і в своїй сукупності мають конститутивний вплив на становлення і розвиток дитячої літератури. У XVIII столітті, яке Райнер Вільд характеризує як «епоха переходу» [1: 43] та «століття педагогіки» [там

© С. Бартиш, 2013

же: 48], відбуваються глибокі соціальні зміни в суспільстві, які призводять до нового розуміння дитинства. У галузі дитячої та юнацької літератури спостерігається зміна парадигми, яка знаходиться під впливом філантропічного руху.

У представлений роботі ми ставимо перед собою мету дослідити початки цілеспрямованої лірики для дітей епохи Просвітництва в Німеччині з огляду на зміни у структурі бюргерської сім'ї. Особливу увагу у цьому контексті звертаємо на сприйняття і розуміння дитинства, які є характерними для вище названого періоду.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Бюргерство як нова соціальна верства розвивається у Німеччині з середини XVIII століття. Воно включає в себе заможних та вчених людей, представників академічних професій і письменників, які особливо претендували бути представниками бюргерства [2: 6-7; 1: 46]. Загальною ознакою цієї верстви населення є основні норми або як їх ще тоді називали, чесноти, до яких, згідно праці Вольфганга Рупперта, належать праця, розум, корисність та мораль [3: 66]. Важливою характеристикою бюргерської ідеології є оцінка особистості за її поведінкою, незалежно від походження і стану. Рейнгард Зідер, аналізуючи це суспільне явище, пише: «Вперше конституювався соціальний клас не за походженням і народженням (як дворянство), не з одноманітного субстрату володіння землею (як селяни) чи монополізованої кваліфікації (як майбутні ремісники), а з соціального виду, який має різні матеріальні та ідеальні основи» [4: 127]. Модернізація XVIII століття знайшла своє духовне вираження у європейському русі Просвітництва, основними принципами якого стають розум і право на щастя [2: 28]. Розумом вимірюється людська поведінка та дії. За допомогою розуму бюргерство створює ряд критеріїв для зміни суспільства і пропагує специфічні бюргерські цінності через медіум повчальних тижневиків, у тому числі і для дітей. Усунуте від політичних рішень бюргерство, як стверджує Георг Браунгарт, «знаходить у літературі свого роду заміну громадськості, в якій виражається потреба в дії та участі» [5: 30].

Внаслідок утворення бюргерського прошарку відбувається зміна структури сім'ї. Протягом XVIII століття утворилася така структура сім'ї, яка у XIX столітті стає домінантною у європейському суспільстві і залишається такою по сьогоднішній день: мала бюргерська сім'я, яка складається переважно з батьків і дітей – її Райнер Вільд позначає як *фігурація «батьки-діти»*. Вона приходить на зміну *фігурації великої господарської сім'ї*, яка була характерною для традиційного європейського суспільства і ще продовжувала існувати у XVIII столітті у не-бюргерських верствах. Єдність сім'ї і професії, яка була характерною для великої господарської родини, усувається у бюргерській малій (нуклеарній) сім'ї позасімейною діяльністю чоловіка. У XVIII столітті (і аж до XX століття) позасімейна професійна діяльність стосується виключно чоловіків. Родина стає залежною від професійної діяльності чоловіка. Це особливо відобразилось на стосунках між статями. Бюргерська жінка звільнена від роботи (як трудової діяльності для утримання сім'ї) і обмежена разом з тим у внутрішньо сімейній сфері. Вона несе відповідальність за домашнє господарство і піклування про дітей. При цьому, як зауважує Рената Мерман, роль чоловіка, як *pater familias*, наділеного правом влади над усім домашнім господарством і авторитетом у прийнятті рішень над усіма без винятку членами сім'ї, включаючи і матір сімейства, не зменшується [6: 74]. Втрата виробничої функції і обмеження в приватній сфері сприяють, згідно з твердженням Андреаса Гестріха, розвитку сучасної

картини сім'ї, «як противаги економічному суспільству і як місця індивідуального визнання та емоційного зв'язку» [7: 391]. Із звільненням від заробітку жінка і діти були відлучені від робочих буднів, що сприяє наданню емоційного характеру внутрішньо-сімейним стосункам і освіті бюргерських дітей. Клавдія Опіц вказує на ідеальний характер таких сімейних відносин, які можна знайти лише «в невеликому прошарку бюргерської еліти» [8: 35]. Цю думку підтримує і Райнер Вільд, аналізуючи розвиток сім'ї і дитинства у XVIII столітті у Німеччині. Він пише, що сімейні стосунки стають більш особистими, інтимнішими та емоційнішими; члени сім'ї поводяться – «хоча б згідно ідеї» [1: 56] – як люди, а не як носії покладених на них функцій, як працівники чи як піддані. Значення цієї обставини навряд чи можна переоцінити для формування бюргерського соціального габітусу. Цим пояснюється і те велике значення, якого набуває зображення сім'ї у бюргерській літературі XVIII століття. Сімейне життя, яке ґрунтується на розумі та добродійності, на симпатії, ніжності та співчутті, стає моделлю соціальних стосунків взагалі; літературне зображення сім'ї, в якому відображені і водночас значно підвищені нові сімейні стосунки («тому що «дійсність» в бюргерських сім'ях далеко не завжди співпадає з ідеалом літературного зображення» [там же: 56]), стають картинами можливого людського життя і можливих соціальних стосунків. Діти від тепер вважаються не метою шлюбу, а ідеалізовано як продукт найвищого прояву любові чоловіка і жінки. Наприкінці XVIII століття, як стверджує Карін Гаузен, вважалось, що шлюби бюргерів повинні знайти міцність у своїх дітях [9: 100]. Дитина набуває вищого значення. Як пише дитячий письменник того часу Крістіан Готтфрід Бек, цінність дитини «набагато перевищує цінність усіх їхніх [батьків] пожитків» (цит. з [1: 59]).

Із зміною сім'ї у XVIII столітті змінюється і дитинство. Ставлення дорослих до підростаючого покоління і заодно стосунки між генераціями змінюються, разом з ними змінюються способи життя і можливості дітей. У XVIII столітті обов'язковою для дітей стає освіта, яка нерозривно пов'язана зі школою. При попередніх формах існування сім'ї діти, залежно від їхніх вмінь і здібностей залучалися до роботи для утримання сім'ї і відповідно з тенденцією сприймалися як дорослі (!!!). Для бюргерських дітей не було ні необхідності – оскільки професія і сім'я розділені, – ні можливості для такої внутрішньої сімейної роботи. Але, як наголошує Райнер Вільд, це не означає, що дитинство – це був час для вільної діяльності чи гри [1: 57]. Батьки почувалися відповідальними дати належне виховання своїм дітям, метою якого згідно з Рейнгартом Зідером є «розумна людина, яка керується нормами» [4: 136]. Під впливом філантропічного руху, який починається на початку 70-х років, у дитячій та юнацькій літературі починається зміна парадигми, яка показує тісну каузальність літератури та педагогіки. Фокус філантропістського виховання зосереджений на формуванні нової дитячої літератури, яка бере на себе адаптацію до «можливостей сприйняття і горизонтів досвіду дітей» [1: 53] і поєднує корисне з розвагами. Пісні та вірші усної, фольклорної літературної традиції були знайомі бюргерським дітям, проте просвітники не схвалювали їх. В автобіографії Крістіана Фелікса Вайсе читаємо, що у 1765 році він вперше став батьком. Його «внутрішня радість і прив'язаність до маленької істоти» були причиною частого перебування біля дитини, де він не одноразово чув «позбавлені смаку пісні мамки і няні». Це стало для письменника приводом написати «маленькі моралістичні пісні для дітей» [10: 129]. Вже у наступному 1766 році була надрукована збірка «Пісні для дітей» („Lieder für Kinder“), з появою якої

починається традиція *цілеспрямованої* (інтенційної) лірики для дітей епохи Просвітництва. Основна мета її – настанови і повчання. Більшість віршів та пісень – це римовані повчання моралі та чеснот. Значне місце у просвітницькій ліриці для дітей займає тема дитинства та сім'ї. Цінність дитини, її велике значення для батьків підкреслюється у вірші Крістіана Фелікса Вайсе «Настанова двом дітям» („Ermahnung an zwei Kinder“):

Süßes Mädchen, holder Knabe, / Spielt nur, spielt ... ! / Wenn ich Euch in Armen habe, / Bin ich wie ein König groß. / Wenn mich Eure Händchen streicheln, / Sanft mir Euer Auge lacht: / O so hab ich auf das Schmeicheln / Einer ganzen Welt nicht Acht! [11: 137-138].

Чарівна дівчинко, милий хлопчику, / Грайтеся же, грайтеся ... ! / Коли я тримаю вас на руках, / Я почуваю себе королем. / Коли мене гладять ваші ручки, / Ніжно посміхаються ваші очі: / То на ласку цілого світу / Я не звертаю увагу!

У цьому ж вірші виражено настанову дітям ніколи не забувати про добродійність, що є характерним для більшості просвітницьких поетичних творів:

Unschuld wohnt in Euern Herzen, / Keine Bosheit kommt in sie! / Ihr könnt singen, tanzen, scherzen, / Nur verscherzt die Tugend nie! [там же: 138].

Хай у ваших серцях живе невинність, / Ніяка злоба не прийде до них! / Виможете співати, танцювати, жартувати, / Але ніколи не втрачайте добродійності!

Ідеальні стосунки матері та дітей, важливість і незамінність матері для дитини зображуються у вірші «Діти своїй мамі у її день народження» („Ein paar Kinder an ihre Mutter, bei derselben Geburtstage“). Вітаючи маму з днем народження, діти називають її найкращою подружкою:

Beste Freundin, deren Leben / Unsers Lebens Ursprung ist [там же: 134].

Найкраща подружко, життя якої / Є джерелом нашого життя.

Важливість і незамінність матері для дитини підкреслюються наступними рядками: *Welche Mutter schenkt uns beiden / Nicht der Himmel dann in dir! / Fürstenkinder haben Freuden, / Aber lange nicht, wie wir!* [там же: 135].

Яка мати подарувала б нам / Той рай, що в тебе! / Діти князів мають радість, / Але далеко не такі, як ми!

Панівна суспільна думка про те, що саме мати повинна доглядати свою дитину (до 3-5 років) знаходить своє відображення в аналізованому вірші. Протиставлення життя князівських дітей і дітей бюргерів надають поетичній думці особливої інтонаційної переконливості і емоційної значущості, підкреслюючи цим самим важливість матері для її нащадка. Пор.:

Wären ihren Wunsch zu dienen, / Tausend Hände stets bereit: / Wir vertauschen nicht mit ihnen / Deine treue Zärtlichkeit. / Ihre ungewissen Schritte / Leitet stets ein fremdes Band: / Doch die ersten unsrer Tritte / Wagen wir an deiner Hand [там же].

Служити їхнім бажанням / Завжди готові тисяча рук: / Ми ніколи не поміняємося з ними / На твою вірну ніжність. / Їхні невпевнені кроки / Супроводжуються завжди чужим натовпом: / А наші перші кроки / Робимо ми, тримаючись за твою руку.

Прив'язаність дитини до матері, потребу в її присутності можна прослідкувати у вірші «На портреті улюбленої мамі» („Auf das Bildnis einer geliebten Mutter“):

Dies ist sie, meine liebe Mama! / So zärtlich lächelnd steht sie da... . / Schön bist du, Bildchen, sprächst Du nur! / Weit schöner ist doch die Natur: / Ich seh die Kunst, Ein – Zwei – Dreimal / Und eile zum Original [там же: 119].

Це вона, моя люба мама! / Стоїть, так ніжно посміхаючись. / Ти красива, картинко, якби ж ти говорила! / Але набагато краща сама натура: / Я дивлюсь на мистецтво один – два – три рази / І поспішаю до оригіналу.

Варто зазначити, що роль матері у ліриці для дітей – це сконструйований образ, який моделює ідеальну матір. У віршах відображено ставлення соціуму до материнства в епоху Просвітництва. За допомогою поетичних текстів дорослі екстраполюють для дітей сформований образ ідеальної матері, суть якого полягає у турботі матері про свою дитину, тісному емоційному зв'язку між ними, гострій необхідності дитини і матері бути разом.

Модель любові і толерантності у стосунках між дітьми, а це здебільшого брат і сестра, виразно постає у вірші «Братня згода» („Brüderliche Eintracht“). Вірш написаний у формі діалогу між братом та сестрою. Спостерігаючи за парою голубів, за виноградною лозою та деревцем, на яке вона пнеться, діти бачать ідеальний зразок стосунків між братом та сестрою. Адже, голуби

Sie folgen stets einander Schritt vor Schritt: / Was dies betrübt, scheint jenes zu betrüben, / Wenn sich dies freut, erfreut sich jenes mit. [там же: 131]

Вони ходять один за одним кроком: / Що непокоїть одного, здається, непокоїть іншого, / Чому радіє один, радіє разом й інший

а виноградна лоза і деревце

Sie scheinen für einander nur zu leben [там же]

Здається, що живуть лише одне для одного

Епіфора: *Dies müssen wohl Geschwister sein, / Denn ihre Lieb' ist ungemein* [там же] (*Це повинні бути брат із сестрою, / Тому що їхня любов надзвичайна*) підсилює трактування братньої любові, як одного з найвищих почуттів у людській стосунках. Варто відзначити, що у віршах для дітей проводиться паралель між ідеальними людськими стосунками і поведінкою тварин чи зображенням рослинного світу. Очевидно така позиція автора тяжіє до концепту «золотого віку», який, за твердженням А. Гурдуза, у своєму класичному вигляді відсилає до ідеального минулого [12]. Таким ідеальним минулим, на думку дорослих творців дитячої літератури, є дитинство. Життя дітей – це життя у раю, у згоді і взаєморозумінні із природою. Але в душі просвітницької лірики стосунки між людьми, як істот, які керуються розумом, ставляться вище, ніж тваринні. Тому й про свою любов діти роблять висновок:

So zärtlich, unverfälscht und rein / Kann keine Lieb', als unsre sehn. [11: 131]

Такою ніжною, щирою і чистою / Як наша, не може бути жодна любов.

Ця строфа, до речі, теж двічі повторюється у поетичному тексті.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. У XVIII столітті у Німеччині відбуваються глибокі соціальні зміни в суспільстві, які призводять до нового розуміння дитинства. Появляється бюргерство, як нова верства населення, виникає нова форма сім'ї, яка сприяє більш тісним емоційним стосункам між її членами. Батьки відчують відповідальність за виховання та освіту своїх дітей. У цей період формується нова дитяча література, яка тісно пов'язана із педагогікою і поєднує корисне з розвагами. Просвітники не схвалюють фольклорну традицію, тому вперше пишуть авторську поезію для дітей, початком якої є збірка Крістіана Фелікса Вайсе «Пісні для дітей» (1766). «Пісні для дітей» – це збірник своєрідних моралістичних повчань, у якому значне місце посідає тема сім'ї і дитинства. У віршах знайшли відображення суспільні уявлення про ідеальну

материнську любов, ідеальні стосунки між членами сім'ї, які мали служити зразком для бюргерських дітей.

Обрана тема повинна бути розкрита у ширших масштабах. До уваги потрібно взяти тексти інших поетів-просвітників та вірші, які вводилися у коло дитячого читання з «дорослої» літератури. Тема сім'ї і дитинства є лише однією із складових поезії для дітей, тому для одержання повної картини про формування лірики для дітей в епоху Просвітництва варто проаналізувати поетичні твори іншої тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Geschichte der deutschen Kinder- und Jugendliteratur: Mit 250 Abbildungen / Hrsg. v. R. Wild. — Stuttgart: J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1990. — 476 S.
2. *Bahr E.*: Aufklärung / Ehrhard Bahr // Geschichte der deutschen Literatur. Kontinuität und Veränderung. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 2. Von der Aufklärung bis zum Vormärz / Hrsg.v. Ehrhard Bahr. 2. Aufl. — Tübingen; Basel, 1998. — S. 6-125.
3. *Ruppert W.*: Bürgertum im 18. Jahrhundert / Wolfgang Ruppert // „Die Bildung des Bürgers“: die Formierung der bürgerlichen Gesellschaft und die Gebildeten im 18. Jahrhundert / Hrsg. v. Ulrich Hermann. — Weinheim; Basel, 1982. — S. 66.
4. *Sieder R.* Sozialgeschichte der Familie. — Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1987 — 359 S.
5. *Braungart G.* Aufklärung / Georg Braungart // Literaturwissenschaftliches Lexikon. Grundbegriffe der Germanistik / Hrsg. von Horst Brunner und Rainer Moritz. — Berlin: Erich Schmidt, 1997 — S. 25-30.
6. *Möhrmann R.*: Die vergessenen Mütter. Zur Asymmetrie der Herzen im bürgerlichen Trauerspiel / Renate Möhrmann // Verklärt, verkitscht, vergessen. Die Mutter als ästhetische Figur. — Stuttgart, Weimar, 1996. — S. 71-91.
7. *Gestrich A., Krause J., Mitterauer M.* Geschichte der Familie / Andreas Gestrich / Jens-Uwe Krause / Michael Mitterauer — Stuttgart: Kröners, 2003, 750 S.
8. *Opitz C.* Aufklärung der Geschlechter, Revolution der Geschlechterordnung / Claudia Opitz // Studien zur Politik und Kulturgeschichte des 18. Jahrhunderts. — Münster 2002. — 216 S.
9. *Hausen K.* »... eine Ulme für das schwanke Efeu«. Ehepaare im Bildungsbürgertum. Ideale und Wirklichkeiten im späten 18. und 19. Jahrhundert. / Karin Hausen // Bürgerinnen und Bürger: Geschlechterverhältnisse im 19. Jahrhundert / Hrsg. v. Ute Frevert. — Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht — 1988. — S. 85-118.
10. *Christian Felix* Weißens Selbstbiographie // Herausgegeben von dessen Sohne Christian Ernst Weiße und dessen Schwiegersohne Samuel Gottlob Frisch. —Leipzig: Georg Voß, 1806. — 336 S.
11. *Weiße Ch.* Lieder für Kinder / Verm. Aufl. Mit neuen Melodien von Johann Adam Hiller / Christian Felix Weiße / Leipzig: Weidmann u. Reich — 1769, 142 S.
12. *Гурдуз А.* Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця XIX – першої третини XX століття : монографія / Андрій Іванович Гурдуз. — Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили, 2008. — 216 с.

Стаття надійшла до редакції 06.06.13

С. Бартиш, аспирант,
Тернопольский нац. пед. ун-т им. В. Гнатюка, Тернополь

ФОРМИРОВАНИЕ НЕМЕЦКОЙ ЛИРИКИ ДЛЯ ДЕТЕЙ В ЭПОХУ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВА

(на материале сборника Кристиана Феликса Вайсе «Песни для детей»)

В статье исследуются начала целенаправленной детской лирики эпохи Просвещения в Германии с учетом изменений в структуре бюргерской семьи. Особое внимание обращается на восприятие и понимание детства, которые являются характерными для этого периода.

Ключевые слова: *детство, Кристиан Феликс Вайсе, лирика для детей, «Песни для детей», Просвещение.*

S. Bartish, postgraduate student,
Wolodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil

CREATION OF THE GERMAN TARGETED CHILDREN'S POETRY IN THE EPOCH OF THE ENLIGHTENMENT

(based on the collection of Christian Felix Weisse "Songs for Children")

The article deals with the beginnings of targeted children's poetry in the Epoch of the Enlightenment in Germany in the light of changes in the burgher family structure. Particular attention is drawn to the perception and understanding of childhood, characteristic for this period.

Key words: *Childhood, Christian Felix Weisse, poetry for children, "Songs for Children", Epoch of the Enlightenment.*